
MAGIJA IN MAGIČNO ZDRAVLJENJE V PRIPOVEDNEM IZROČILU IN LJUDSKO ZDRAVILSTVO DANES*

Monika Kropelj

75

IZVLEČEK

V članku je predstavljeno čaranje in ljudsko zdravilstvo v podobi, kakršno so ohranile tovrstne veščine v ljudskem pripovedništvu. V drugem delu prispevka je na primeru ljudskega zdravilstva v Slovenjem Plajbergu danes izpeljana primerjava z zgodbami o magičnem zdravljenju v Ro•u na Koroškem, zapisanimi v prvi polovici 20. stoletja.

KLJUČNE BESEDE: etnologija, ljudska medicina, pripovedništvo, zdravilci, magija, čaravnice, zdravilne rastline, zagovori

ABSTRACT

The article present magical practices and folk medicine as preserved in folk narrative. The second part of the article is based on the practice of folk medicine in Wündisch Bleiberg and brings a comparison with stories on magical treatment in Rosenthal in Carinthia, recorded in the first half of the 20th century.

KEY WORDS: ethnology, folk medicine, folk narrative, healers, magic, witches, medical herbs, incantations

Izročilo o čaranju in magičnem zdravljenju je na Slovenskem razmeroma zelo bogato in raznoliko. Ena najstarejših oblik magičnega zdravljenja in poskusa obvladovanja narave je vraštvo. Vrače so imenovali tudi baliji, bogovci in boginje, vračniki, pozneje tudi lečniki, arcati ali bukovniki medicinske stroke. Vračenje združuje uporabo zeliščnih pripravkov, zagovorov in magije. Vrač oz. vračnica ali vračarica je bila prvotno pomembna oseba v vaški skupnosti (Kotnik 1952, str. 122). Obvladovala je kompleks različnih ritualov in verovanj v duhove, s katerimi naj bi – po ljudskem izročilu – nekateri imeli tudi neposreden stik, ki so ga dosegli s pomočjo nekakšnega zamaknjenja ali transa. Delovali so kot zdravilci, zaščitniki vaške skupnosti in kot jasnovidci. Kot takšni so bili zelo podobni šamanom, po vsej verjetnosti so iz tega verskega in ideološkega sistema tudi izvirali. S krščanstvom in še posebej v času inkvizicije in čarovniških procesov so tudi vrače označili za čarovnike in čaravnice in jih začeli preganjati (Rajšp 1988, str. 396). Ta izraz,

* Članek je slovenski original, po katerem je bilo povzeto predavanje na posvetovanju "Demons, Spirits, Witches. Christian Demonology and Popular Mythology" v Budimpešti, 7. – 9. 10. 1999.

predvsem pa odnos do tovrstnega magičnega znanja, je ohranilo tudi ljudsko pripovedno izročilo. Po starejših pripovednih virih bi bili čarovniki in čaravnice laho tudi bajna bitja, kot so kresniki, vedomci, lamije, vile ipd.; po drugih zopet naj bi se čarovnije priučili kot obrti navadni ljudje. Po slovenskem ljudskem izročilu lahko povzamemo, da so čarali predvsem na simpatetičen način ali po analogiji na način "pars pro toto", s pomočjo apotropijskih dejanj, predmetov in snovi, vode, zdravnih zelišč in zvarkov, obvladovali so uroke in znali zagovarjati in zarotiti, pri tem so si pomagali tudi s črnimi bukvami ter z različnimi magičnimi predmeti, kot so npr. palica, kozlov rog, zvonček. Zanimivo pa je, da je po ljudskem izročilu mogoče opaziti določene razlike med čaranjem moških – čarovnikov in med čarovnijami, ki naj bi jih izvajale ženske – čaravnice.

76

Tako letenje, kot klicanje duhov, je mogoče razumeti kot "potovanje duha", ki kot "alter ego" zapustil telo in kot v transu potuje po drugih svetovih ter prihaja v stik z duhovi in rajnimi na onem svetu (Pócs 1999, str. 31, 32). Ljudje pa so si pripovedovali, da jezdijo čaravnice na metli ali palici, na kozlu, prašiču in celo na sosedu na Klek v ris plesat, zato so jih imenovali kar "klekarce", vsaka gora, kjer so se shajale, pa naj bi se imenovala kar "Klek" (Razlag 1853, str. 45–47). Sežanci so pripovedovali, da so imele čaravnice svoje zbirališče v podzemskih votlinah "Kambercah" pod Sedovnikom proti Lokvi (Pavel Šelovin, Črtice iz Sežane in okolice, rokopis, arhiv ISN ZRC SAZU, 1964). Na Gorenjskem so pravili, da se coprnice shajajo na Grintavcu; Štajerci pa, da lete na Rogaško goro (Pajek 1884, str. 29). V izročilu je ohranjeno, da so se shajale npr. na Grintavcu, Rogaški gori in na Slivnici. Na Dolenjskem je bilo razširjeno prepričanje, da jezdijo čaravnice opolnoči na brezovi metli na vrh gore in se zbirajo v leski, kjer sveti luč (Makarovič 1956). Duhovi, ki so jih srečevali čarovniki in čaravnice na teh potovanjih, oz. so jih znali priklicati (npr. na križpotju, pod drevesom, iz risa, opolnoči doma, ipd.), naj bi bili po prepričanju ljudi njihovi pomočniki. Tako so ljudje pripovedovali, da jih imajo zaprte doma v steklenici, v rutici, privezale naj bi jih tudi v kot z ženskimi lasmi. Duhovi naj bi jim v podobi mačk z debelimi glavami prinašali denar in jim pomagali pri čaranju. Prikazovali naj bi se tudi v kozlovski in vražji podobi. Duhove so poimenovali npr.: Črnagel, Prokvas, Mozrl, Gabrijam ipd. (Pajek 1884, str. 21, 22).

Čarali naj bi med ostalim npr. vreme, tako naj bi delali točo, nevihte, vetrove in obratno: vetrove naj bi preganjali, prav tako tudi točo in čarali naj bi proti dežju (Pajek 1884, str. 22–27). Pri tem so – predvsem po starejših virih – čarali tako, da so posnemali naravne pojave: platno npr. naj bi pomenilo meglo oz. oblake, šiba blisk ipd. Hudo uro so odganjali med drugim pogosto tudi z blagoslovljenim zvoncec, blagoslovljeno vodo ipd. Ljudje so tudi verjeli, da v vrtincih plešejo coprnice in veter naj bi nosil v oblakih večče, ki so delale točo, včasih se je zgodilo, da je odvrigel kakšno v bližnji potok (Kelemina 1930, št. 183).

Čarovniki bi lahko naredili, da krave niso imele mleka in zavdali najrazličnejše bolezni in nezgode ljudem in živalim. Če bi npr. želeli kravi ukrasti mleko, bi vzeli pastirju vrv in jo molzli, oz. vlekli na obeh koncih, ter pri tem govorili čudne besede (Pajek 1884, str. 18).

Na njivah, kjer so čarovniki oz. čaravnice zakopali kak predmet v zemljo, ni bilo pridelka, vinograde bi poškodovali npr. s tem, da bi zakopali v zemljo živo srebro. Znali so tudi prenesti pridelek s tujega polja na svojega. Čaravnice so bile posebej aktivne in močne o božiču, v dvanajstih nočeh, na predvečer jurjevega, na kresni večer, za veliko noč, v noči na 1. maj, o binkoštih, na tomaževo, na urbanovo, jernejevo, na dan sv. Marjete, po mladih nedeljah in na kvatrne dni. Za bolj čarovniške dneve so veljali: četrtek, petek in sobota. Tako so npr. Slovenci blizu Gorice, pa tudi drugod, verjeli, da se na kresno noč coprnice z rahlami in koli s kresniki bojujejo, zato so na kresni večer ljudje v obrambo pred njimi streljali z možnarji (Stepan Kociančič, Odgovori na vprašanja društva za jugoslovansko povestnico JAZU, Zagreb 1854). Na božični večer naj bi se bojevale z Vedavci in Šentjanževci. Valvasor pa poroča, da so se na božični večer na Kranjskem ob Pivki pri Prestranku bojevali šentjanževci z vedavci, zato ker so slednji pili otrokom kri (Valvasor XI. knj., 282). Na jurjevo tako kot na kresni večer kurijo kres, ki mu pripisujejo veliko čarobno moč. Navsezgodaj na jurjevo so trobile hišne gospodinje v rogove, da bi odgnale bajance, da ne bi odnesle mleka kravam in škodovala pridelku. Hlapci pa so v ta namen z biči pokali (Davorin Trstenjak, Poletne šege Slovencev takraj in onkraj Mure, Novice 15, Ljubljana 1857, str. 98). Ljudje so tudi verjeli, da če je noč pred binkoštno nedeljo rosna, hodijo čaravnice zjutraj zavite v ruto po žitnih poljih in s tem prenašajo žito s tujega polja na svojega, kjer potlej rjuhe ožamejo (Pajek 1884, str. 27). Podobno naj bi po mladih nedeljah vlačile rjuhe po mejah in pašnikih, in to še pred sončnim vzhodom, ter tako sebi pridobile tuje dobrine.

Čarovniki oz. čaravnice naj bi tudi vedeli za zaklade in znali dvigati denar, npr. tam, kjer je "šac cvetel". Zlasti tako imenovani črnošolci, dijaki črne šole, osmošolci oz. grabancijaš dijaki, ki naj bi se svojih veččin priučili v šolah, imenovanih tudi črna, trinajsta ali babilonska šola, in naj bi po nekaterih pripovedih svojo dušo zapisali vragu, naj bi – po ljudskem izročilu – znali odganjati kače, ki so jih privabili z igranjem na piščal, znali naj bi tudi "lintverna vzdigovati" oz. pregnati zmaja; ljudje so govorili, da kadar zelo grmi in se bliska in kadar nastanejo viharji in vrtinci, črnošolci jahajo zmaje. Zato so tudi verjeli, da so zmaji, ki čuvajo zaklade, pokorni črnošolcem.

Pri zdravljenju so se ljudje včasih posluževali številnih zdravilnih praks in pripomočkov. Pomembno vlogo pri tovrstnem čaranju so imeli voda, sol, kruh in zelišča ter apotropijski predmeti, kot so rdeč trak, trpotčev list, pas, trava uročnica (Kotnik 1952, str. 124), blagoslovljena vejica pod blazino ali pa česnova voda, s katero so polili otroka, če so domnevali, da so ga uročili pogledi. Samim sebi so ljudje skušali pomagati z darovanjem voščenenih ali lesenih kipcev prizadetega dela telesa, imenovanih "ex-voto", ki so jih nesli v cerkev, ali so se z molitvijo obračali na Marijo in svetnike, priprošnjike proti raznim boleznim, kot so npr. sv. Valentin, sv. Blaž, sv. Apolonija, sv. Vid, sv. Rok idr.

Bolezni so ljudski vrači in vračarice zdravili na različne načine, pogosto so jih "dol molili" z zagovarjanjem, rotnjem, preklinjanjem, odštevanjem in molitvami. Tako so ohranjeni zagovori proti urokom, izvinu, kačjemu piku, šenu, oteklini in še mnogim drugim boleznim. Z zagovori, besedami oz. zapretki so se pravzaprav obračali na demonske sile, boga ali svetnike, da bi dosegli ozdravitev. Zagovor je predstavljal most

med tostranstvom in onstranstvom. Po mnenju L. Radenkovića (1996) je v osnovi zagovora shema dvoboja med zagovarjalci in njegovimi pomočniki na eni strani in nečisto silo oz. zlimi bitji na drugi. Najstarejši ohranjeni slovenski zagovor je bil zapisan l. 1720 na Notranjskem (Kotnik 1952).

Pri zagovarjanju, klicanju duhov, odkrivanju zakladov ipd. so si nekateri, ki so bili vpeljeni v magijsko znanje, pomagali tudi z različnimi čarovnimi knjigami, pri zdravljenju z zelmi pa z zeliščnimi knjigami. Znano je, da so Hermetični spisi dobili ime po grškem bogu Hermesu, ki je bil grški zavetnik magije, čeprav naj bi to zbirko mističnih spisov napisal že egipčanski svečenik boga Tota, ki je bil morda ok. leta 3400 pred n. š. živeči smrtnik Athotis, povzdignjen zaradi neverjetnega medicinskega in drugega znanja med bogove. Grki so te knjige prevedli v grščino v 5. stol. pred n. š., v 15. stol. pa jih je v latinščino prevedel Marsilio Ficino. V njih je marsikaj, kar je ljudska medicina ohranila do današnjih dni, tako npr. zdravila, mazila in praški, sestavljeni iz rastlin in mineralov, kač, škorpionov, iztrebkov nekaterih živali, raznih vrst gline ipd., poleg tega pa tudi magijska zaklinjanja in nasveti za uporabo amuletov. Tudi na Slovenskem so se po 16. stol. precej razširile t. im. črne bukve, med njimi še posebej Kolomonov žegen, Duhovna bramba, Šembiljino prerokovanje, Bukve Izabitarice, Molitev iz groba Jezusovega, Sanje Marije device, bukve o trpljenju Kristusovem, Janezovo skrivno razodetje, Egiptovske sanjske bukve, Tobijev žegen, Hišni žegen (Grafenauer 1907). To so v knjigo oz. zvezek vezani zapisi raznih molitev, čarovnih formul in besed, s katerimi so se hoteli zaščititi pred nesrečo, smrtjo na bojnem polju, utopitvijo, preprečiti nesrečen porod ipd., ali s čaranjem vplivati na dogodke okoli sebe, vremenske pojave in razne nesreče. S črnimi bukvami so tudi klicali duhove, po nekaterih pripovedih vruga, ali pa so z njimi izganjali hude duhove ipd.

Raznoliko je bilo ljubezensko čaranje, ki obsega najrazličnejše načine, od čaranja v lončku, kjer so dekleta vrela fantov las (Čavko 1920), da bi prišel k njim, dalje pripravljanje afrodisiakov, pa vse do prerokovanja z rožami in pričakovanja, da bo bezeg pomagal pričarati bodočega moža ipd.

Za razliko od čarovnic, ki so svoje veščine – po v stroki prevladujočem mnenju – nasledile iz kulta boginje matere, lunarnega boštva, od koder izvirajo misterijske in orgijske značilnosti ženskega čarovništva, izročilo o čarovnikih ohranja več šamanističnih elementov, ki so, kot se zdi, izšli iz čaščenja določenega pomembnega boštva, saj so bili šamani po navadi ključne osebnosti določene družbe. Slovensko izročilo pripoveduje npr. o Kresniku – zaščitniku rodu, ki ga je ljudem podelil bog, da bi se boril za njih proti zmaju, ki je ogrožal njihov obstoj. Tako naj bi npr. dvanajsti dijak črne šole – ki ob koncu študija ostane brez knjige, kajti učitelj jih vrže med učence le enajst – odšel po svetu zmake preganjat (M. Valjavec, J. Kelemina, št. 4). Čarovniki se po ljudskem izročilu pogosto borijo z zlom, lahko tudi z zlimi čarovniki (vedomeci) in čarovnicami, kot je bilo že omenjeno.

Toliko na kratko o magiji in ljudskem zdravilstvu v slovenskem izročilu na splošno. Za primerjavo med izročilom in sedanjo prakso se ustavimo v Rožu na Koroškem. S tega delčka slovenskega etničnega ozemlja je bilo v začetku 20. stoletja razmeroma veliko pričevanj o čarovništvu, kakor tudi o ljudskem zdravilstvu (Ivan Čavko, Josip Šašel,

“Modra Barbica” po sliki Franja Stiplovska iz knjige V. Möderndorferja, Koroške narodne pripovedke, Celje 1946

Georg Graber, Franc Kotnik, Pavel Košir in Vinko Möderndorfer). Tokrat se bom osredotočila le na tiste sestavine tega pričevanja, ki so za Koroško specifične, in pa na tiste, ki so se ohranile do danes.

Tako Čavko, Šašel, Graber in Möderndorfer pišejo o sloveči čarovnici Modri Barbci, ki naj bi živela v prvi polovici 19. stoletja in naj bi bila doma v Podnu, po pričevanju Čavka pa v Brodeh. O njej so se ohranile številne anekdote in pripovedi. Iz tega ciklusa si oglejmo primer, kako je Modra Barbca ozdravila kmeta Košutnika, ki mu je bolezen naredil župnik, nato pa je čarovnica za kazen zavdala bolezen še povzročitelju. Ivan Čavko piše, da se je kmet Košutnik sprl z župnikom. V kratkem je kmet začel bolehati in hirati. Zdravniki niso pomagali. *Šintarca*, čez vse zdravnike modra, ni mogla pomagati siromaku. Še *kočmar* ni zmogel nič. Šli so k neki šivilji, ta je znala vse bolezni *odžebati*, celo strup od kače je ustavila, ali pri tem možu ni hasnila nobena molitev. Očividno je bilo, da mu je bilo narejeno na smrt. Revez prileze do Barbke, ki mu svetuje, naj vrvice, s katero se je obesil lovec luteranske vere, ovije okrog tatermana, odcvetele mačje oči pa naj položi pod vzglavje, v žerjavico naj dene nato kos mrtvaške glave iz pokopališča in na steno nariše s krušnim ogljem znak *trote more*. Ob 12-ih je zaukala sova, skozi zaprte duri je priplavala senca, padla na steno s *troto moro*. Ker je kmet storil vse, kot mu je naročila Barbka, duh, ki se je po vsem tem pritihotopil, ni mogel notri in je le zaihtel: “Not bi šel, mu dušo vzel, not ne grem, zapor ne odprem!” Kmet je bil zdaj ozdravljen, Barbka pa je pričarala bolezen župniku.

Graberjev opis istega dogodka je precej krajši. Kmeta ozdravi Barbka s pasom, za katerega je zataknila zdravilne rože, ostali podatki pa so več ali manj identični.

Zanimivo je, da se opisi nekaterih drugih čarovnih podvigov Modre Barbce ujemajo in ni bistvenih odstopanj v posameznih variantah. Tako npr. pripoved, kako je Modra

Mici Wieser z zvončkom, ki odganja hudo uro in druge nevšečnosti; maj 1999 (foto: Monika Kropelj)

Barbca odkrivala izgubljeni denar Metkovega očeta. Čavko piše o dogodku takole:

Metkov oče je izgubil 10 goldinarjev oz. desetak. Iskali so ga povsod ali desetaka ni bilo in ni bilo. Kmet se odpravi k Barbki in jo prosi za prenočišče, Barbka mu ukaže, naj gre k sosedu. On zleze na hlev v steljo, ki stoji pri Barbkini koči. Ob 12-ih ponoči zažvižga nekdo enkrat, potem drugič in čez malo tretjič. Kmet se splazi navzdol in se tihotapi do Barbkine sobice in vidi pri Barbki *rogača*. Prisluhne pogovoru in zve, da mu je goldinar padel med otrobe, črna svinja ga je pojedla in ga še ima v trebuhu. Ko kmet to sliši, odhiti domov, zakolje črno svinjo in dobi v želodcu še nepokvarjen desetak.

Georg Graber isti dogodek opisuje malo drugače, vendar v osnovi zelo podobno.

Zdaj pa se ustavimo še v Slovenjem Plajberku danes, pri Mariji Wieser, stari 76 let, ki se je že v rani mladosti začela zanimati za večšine ljudskih vedcev, za zdravilno moč rastlin, za zagovore, Kolomonov žegen in vse spremljajoče predmete, od zvončka, žegnane vode, ognja, zdravilnih rastlin ipd.

Med drugim pozna Marija Wieser več zagovorov, ki jih uporablja pri zdravljenju raznih boleznih in drugih težav, npr. za zvin, za sernino (revmatizem) in za krč. Zagovarjanje spremljajo razna spremljajoča dejanja, npr., da bolnik prinese s seboj brisačo, jo zloži, položi na nogo in jo potem odnese spet domov, kar naj bi pripomoglo k ozdravitvi. Uspeh takšnega zdravljenja pa je bil, kot je povedala Marija sama: "Tistemu, ki drži na vse to, tistemu pomaga."

Marija ima tudi zvonček, ki so ga prenašali iz roda v rod. Imel ga je že možev dedek, ki je bil zelo moder in je zdravil živino in ljudi. Pravijo, da je bil kupljen na Višarjah (romarska pot), tam je bil tudi žegnan in to že pred 200 leti. Uporablja ga največkrat proti hudi uri in toči takole: "Če le ne zamudim, ko se začno črne megle čez

Marija Wieser z zdravilnimi rastlinami, ki jih nabira in pripravlja sama; maj 1999 (foto: Monika Kropelj)

Oranco pa čez Žingarco delat, vse odženem. Grem s tem zvončijem, pozvončam, z žegnano vodo pokropim, potem pa zanetim in žlico žegnane vode gor zlijem, pa cvetje gor na ogenj vržem. Pol pa začnem molitvice žebrati:

Tam gor je na megla, tam gor je na meglica, med njim je pa sveta trojica.

Kdor je pa hujš, naj se gre pa skušat z nami.

Potem prekrižam in rečem: Buh oče pomaj, buh sin pomaj, buh in ta sveti duh pomaj.

Proti hudi uri naj bi pomagal tudi prtič, ki ga pogrnejo čez *korbič*, kadar nesejo k žegnu za veliko noč. Tistega se ne sme oprati. Če se k hudi uri napravlja, ga gor na plot obesijo, pa gre huda ura čez. Dalje pripoveduje: “So pa včasih vzeli grable, pa vile, pa koso, pa jih dali pod kap. To je tudi točo odgnalo.”

Različni načini čaranja torej dosežejo isti cilj, očitno je pomembnejša moč energij.

Iz vsega zgoraj povedanega lahko ugotovimo, da je vera v nadnaravno pomoč pri zdravljenju in pri preprečevanju in reševanju drugih težav še vedno živa med ljudmi zlasti na deželi. Prav tako tudi uporaba magičnih postopkov pri tem. Razlika od starejših pričevanj – vsaj v obravnavanem okolju, verjetno pa to velja za današnje ruralne sredine na splošno – je, da prevladuje pozitivno čaranje, oz. predvsem zdravljenje, in da negativne magije povprečni ljudje danes več ne omenjajo. Seveda pa za mestna območja tega verjetno ne bi mogli trditi, kajti tam je čutiti močnejši vpliv raznih sekt in “new age-a”.

LITERATURA

- BARLE, Janko, Prinosi slovenskim nazivima bilja, v: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 30, Zagreb 1936, 31, Zagreb 1937.
- BOŠKOVIĆ - STULLI, Maja, Hexensagen und Hexenprozesse in Kroatien, v: Acta Ethnographica 37, Budapest 1991/92.
- DORĐEVIĆ, Tihomir, Veštica i vila u našem narodnom verovanju i predanju, v: Srpski etnografski zbornik 66, Beograd 1953.
- DOLENC, Milan, Rokopisne bukve naših ljudskih zdravnikov, v: Zdravstveni vestnik 43, št. 19, Ljubljana 1974.
- DOLENC, Milan, Katalog zeliščnih zdravil, rokopisnih ljudskih medicinskih bukev in medicinskih zapisov. Razstava v NUK, Ljubljana 1976.
- DOLENC, Milan, Zagovori v slovenski ljudski medicini. Uredili in dopolnili: dr. Zvonka Zupanič Slavec, dr. Marija Makarovič, Ljubljana 1999.
- 82 ETHNOMEDIZIN. Zeitschrift für interdisziplinäre Forschung 1, Hamburg 1974.
- CAVAZZI, Milovan & Milko MATIČETOV & Vilko NOVAK, Klicanje dežja z ognjem na vodi, v: Traditiones 14, Ljubljana 1985.
- GINZBURG, Carlo, Storia notturna, Torino 1989.
- GRABER, Elfride, Grundzüge einer ostalpinen Volksmedizin, v: Mitteilungen des Institutes für Gegenwarts-volkskunde 16, Wien 1986.
- GRABER, Georg, Sagen aus Kärnten, Graz 1941.
- GRAFENAUER, Ivan, "Duhovna bramba" in "Kolomonov žegen", v: Časopis za zgodovino in narodopisje 4, Maribor 1907.
- GRAFENAUER, Ivan, Najstarejši slovenski zagovori, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 32, Maribor 1937.
- GRAFENAUER, Ivan, "Duhovna bramba" in "Kolomonov žegen" (Novi izsledki), v: Razprave SAZU, razred I, št. 4, Ljubljana 1943.
- GRAFENAUER, Ivan, Ein altpflanzerisch-htonischer Wurmsegen in der Schweiz und in Slovenien, v: Alpes Orientales 3, Basileae 1961.
- KELEMINA, Jakob, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, Celje 1930.
- KOŠIR, Pavel & Vinko MÖDERNDORFER, Ljudska medicina med koroškimi Slovenci, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 21, Maribor 1926.
- KOTNIK, France, Doneski k zgodovini praznoverja med koroškimi Slovenci, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 3, Maribor 1906.
- KOTNIK, France, Storijske, Koroške narodne pripovedke in pravljice, Prevalje 1924.
- KOTNIK, France, O osnovah naše ljudske medicine, v: Čas 20, Ljubljana 1942.
- KOTNIK, France, Iz ljudske medicine, v: Narodopisje Slovencev II, Ljubljana 1952.
- KRAINZ, Johannes, Mythen und Sagen aus dem steirischen Hochlande, Bruck 1880.
- KREK, Gregor, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, Graz 1887.
- KURET, Niko, Opuscula selecta, Poglavlja iz ljudske kulture, Ljubljana 1997.
- LECOUTEUX, Claude, Féés, sorcieres et loupes-goroux, Paris 1992.
- MAKAROVIČ, Marija, Ljudsko zdravstvo – na primeru Podpeči v Istri, v: Zdravstveni vestnik 46, št. 2, Ljubljana 1977.
- MAKAROVIČ, Marija, Ljudsko zdravljenje na Slovenskem, v: Farmaceutski vestnik 28, št. 3, Ljubljana 1977.
- MATIČETOV, Milko, La costola di legno, v: Alpes orientales 1, Dela SAZU, razred II, 12, Ljubljana 1956.
- MATIČETOV, Milko, Zagovarjanje pri dveh slovenskih književnikih, v: Slovenski etnograf 3/4, Ljubljana 1950/51.
- MATIČETOV, Milko, Rezijanski zagovor proti kačjemu strupu, v: Traditiones 1, Ljubljana 1972.
- MATIČETOV, Milko, Čudne navade za klicanje dežja, v: Traditiones 13, Ljubljana 1984.
- MINARIK Franc, Od staroslovanskega vraštva do sodobnega zdravila, Ljubljana 1971.
- MÖDERNDORFER, Vinko, Koroške narodne pripovedke, Celje 1946.
- MÖDERNDORFER, Vinko, Ljudska medicina pri Slovencih, Dela SAZU, razred II, 1, Ljubljana 1964.

- MRKUN, Anton, Ljudska medicina v dobrepoljski dolini, v: Etnolog 10/11, Ljubljana 1937–1939.
- NAVRATIL, Ivan, Slovenske narodne vraže in prazne vere, v: Letopis Matice slovenske, Ljubljana 1885, 1886, 1887, 1888, 1890, 1892, 1894, 1896.
- PAJEK, Josip, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, Ljubljana 1884.
- PÓCS, Eva, Between the Living and the Dead. A Perspective on witches and Seers in the Early modern Age, Budapest 1999.
- RADENKOVIĆ, Ljubinko, Narodna bajanja kod Južnih Slovena, Beograd 1996.
- RAJŠP, Vinko, Čarovniški procesi na Slovenskem, Zgodovinski časopis 41, Ljubljana 1988.
- RAZLAG, Radoslav, Zora jugoslavenska, Zagreb 1853.
- SARIA, Balduin, Srednjeveški zagovor iz Stične in njegove paralele, v: Etnolog 10/11, Ljubljana 1937–1939.
- ŠAŠEL, Josip & Fran RAMOŠ, Narodno blago iz Roža, Arhiv za zgodovino in narodopisje II., Maribor 1936.
- VALJAVEC, Matija, Narodne stvari: priče, navade, stare vere, Slovenski glasnik, Ljubljana 1868–9.
- VUKANOVIĆ, Tatomir P., Witchcraft in Central Balkans I: Characteristics of Witches, II: Protection against Witches, v: Folklore 100, London 1989.

VIRI

- ČAVKO, Ivan, Iz Rožne dolinice 1920, Štrekljeva zapuščina 8/174, Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske Akademije znanosti in umetnosti (ISN ZRC SAZU).
- KROPEJ, Monika, Slovenji Plajberg, tonski posnetek 1999; Arhiv ISN ZRC SAZU.
- MAKAROVIČ (Jagodic), Marija, Črneča vas na Dolenjskem, 1956, Arhiv ISN ZRC SAZU.
- ŠELOVIN, Pavel, Črtice iz Sežane in okolice, 1964, Arhiv ISN ZRC SAZU.

BESEDA O AVTORICI

Monika Krojej, dr., znanstvena sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani, dela v sekciji za ljudsko slovstvo. Med pomembnejše objave sodijo knjiga *Pravljica in stvarnost*, Ljubljana 1995 in članki *Štrekljevi sodelavci – zbiralci narodopisnega gradiva* (Traditiones 17, 1988), *Pravne sestavine v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah* (Traditiones 22, 1993), *Concealed Identity in Folktales Through Time* (Folklore, New Perspectives; ISFNR XI-th Congress Papers 2, Mysore 1999). Ureja revijo *Studia mythologica Slavica*, ki jo izdajata Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Univerza v Vidmu.

ABOUT THE AUTHOR

Monika Krojej, Ph. D., scientific collaborator of the Institute of Slovene Ethnology at the Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Sciences and Arts, works in the section for folk narrative research. Her major publications include the book *Pravljica in stvarnost*, Ljubljana 1995 and the articles *Štrekljevi sodelavci – zbiralci narodopisnega gradiva* (Traditiones 17, 1988), *Pravne sestavine v slovenskih ljudskih pravljicah in pripovedkah* (Traditiones 22, 1993), *Concealed Identity in Folktales Through Time* (Folklore, New Perspectives; ISFNR XI-th Congress Papers 2, Mysore 1999). She is the editor of the journal *Studia mythologica Slavica*, published by the Institute of Slovene Ethnology, ZRC SAZU and the University of Udine.

SUMMARY

MAGIC AS REFLECTED IN FOLK TRADITIONS AND IN CONTEMPORARY FOLK MEDICINE

84 In Slovenia folk traditions concerning witchcraft and folk medicine are notably rich and diverse. According to older sources wizards and witches were mythological and demonic creatures like *kresnik*, *vedomec*, *lamia*, fairies, etc.; other sources, on the other hand, maintain that ordinary people could learn witchcraft as a trade. According to data from Slovene folk traditions we may summarise that magic was performed mainly sympathetically, by analogy, observing the rule of “pars pro toto”, using apotropaic acts, water, medical herbs and potions. Wizards and healers knew spells and how to conjure and adjure, relying on books about black magic and various magic objects, such as sticks, goat horns, bells, etc., which were sometimes considered to be the seat of the beneficial spirit. Of special interest is the fact that according to folk traditions there are certain differences between the magic acts of wizards and those performed by witches.

The fact that a relatively high number of records exist on witchcraft as well as on folk healers from the beginning of the 20th century from Rosenthal in Carinthia (Austria), made it possible to compare these old records with present-day practises of traditional healing in Windisch Bleiberg.